

Magnus Ryen

"It is sweet and fitting to die for one's country"

Minnet etter norske sjøfolk fra første verdenskrig

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Thomas Brandt

Mai 2021

Magnus Ryen

"It is sweet and fitting to die for one's country"

Minnet etter norske sjøfolk fra første verdenskrig

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Thomas Brandt
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

INNHOLD:

1	«DULCE ET DECORUM EST»	1
1.1	TEMA	1
1.2	PROBLEMSTILLING	5
1.3	HISTORIOGRAFI	6
1.4	METODE	7
1.5	OPPGAVENS STRUKTUR	7
2	NORGE UNDER FØRSTE VERDENSKRIG.....	8
2.1	SKIPSFART OG DEN NØYTRALE ALLIERTE	9
2.2	MINST 2100 DØDE	10
2.3	UBÅTER OG MINER	11
3	KOLLEKTIVT OG KULTURELT MINNE.....	12
3.1	ET BILDE PÅ EN FAKTISK FORTID?	12
3.2	DET EMOSJONELLE MINNET MOT DEN VITENSKAPELIGE HISTORIEN.....	13
3.3	DET FYSISKE MINNET.....	14
3.3.1	<i>Minebøssen og det kulturelle minnet.....</i>	<i>14</i>
3.4	EN KRIG SOM IKKE FESTET SEG I MINNET.....	16
4	MINNET ETTER FØRSTE VERDENSKRIG.....	17
4.1	MINNESMERKER OG MINNEKULTURER FRA FØRSTE VERDENSKRIG.....	17
4.2	MINNESMERKER FRA ANDRE VERDENSKRIG.....	19
4.3	MINNESMERKE FRA FØRSTE VERDENSKRIG I NORGE	19
4.4	MINEBØSSENE.....	20
4.4.1	<i>Minebøssen i Trondheim.....</i>	<i>21</i>
4.4.2	<i>Aldershjemmet for sjøfolket i Trondheim.....</i>	<i>23</i>
4.4.3	<i>Var minebøssen en ansvarsfraskrivelse?.....</i>	<i>25</i>
4.4.4	<i>Fasene: Fra folkehavet til rusten .....</i>	<i>27</i>
4.4.5	<i>Neglisjering .....</i>	<i>28</i>
5	VAR DET PASSENDE Å DØ FOR LANDET?	30
	LITTERATURLISTE.....	31
	PRIMÆRLITTERATUR	31
	SEKUNDÆRLITTERATUR.....	31

1 «Dulce et Decorum est»

«It is sweet and fitting to die for one's country» betyr de to siste latinske linjene i diktet «Dulce et Decorum est» til Wilfred Owen. Dette var den gamle løgnen. «Dulce et Decorum est» har siden Romerriket vært et sentralt uttrykk innenfor krig. Løgnen var, for en generasjon soldater, sentral i hjemlandet og på slagmarken. For soldatene var første verdenskrig største manndomsprøven. De mange som døde ble gjort til helter og helgener, og de døde for noe større: nasjonen. Krigen, som skyttergraver og sennepsgass er synonymmer for, tok unge menn ut av samfunnet. De mange som møtte døden virket heldige for de som levde med fysiske eller psykiske skader fra krigen. De hjemvendte soldatene følte seg utstøtt fra samfunnet. Noen soldater, som Septimus Warren Smith i *Mrs. Dalloway*, klarte ikke å leve med minnene fra krigen.

1.1 Tema

Første verdenskrig viser på flere fronter et sentralt skille i historien. Krigshandlingene fra 1914 til 1918 ble kalt «the Great War» i mange land. Krigens lovord om heder og ære av å forsvare fedrelandet var langt fra den sannheten soldatene møtte på slagmarken. Krigens faktum ble; skyttergraver fylt med sykdom og rotter; bruk av sennepsgass og blokader; menn som døde allerede før de ble beordret til å angripe. Å forestille seg livet under første verdenskrig er vanskelig fra vår nåtid. Her kommer poesi, bøker og filmer nære en god beskrivelse. Samtidig er slike beskrivelser ikke alltid lik virkeligheten. Under mitt første år på studiet ble jeg anbefalt anti-krigs boken *All quiet on the western front*, (1929) av Erich Maria Remarque. Boken viser de menneskelige sidene ved soldatene på begge sidene. George Mosse mener Remarques bok ikke ligger nære krigens virkelighet og kan leses som en eventyrreise.¹ Minnet etter første verdenskrig er et spennende tema. Det kan være svært forskjellig i nasjonene, også forskjellig minne i en by. Denne oppgaven fokuserer på det minnet etter første verdenskrig.

---

¹ Mosse 1986: 497

De som overlevde krigen var på ingen måte med på en eventyrreise. 'The Lost Generation' ble beskrivende for de som opplevde krigen. Minnet til den tapte generasjon påvirket hverdagen og få soldater fikk den hjelpen de trengte. De hjemvendte soldatene uttrykte sjeldent hva de hadde opplevd og en stillhet ble et kjennetegn til den tapte generasjon. Traume fikk på engelsk navnet 'Shell-shock' som gjennom litteraturen overførte opplevelsen av å leve med minnet fra første verdenskrig. «Trauma is democratic;» skriver Jay Winter, «it chooses all kinds of people in its crippling passage.»² Det norske sjøfolket var ikke ukjent med traume fra krigen. I motsetning til soldatene på vestfronten følte ikke sjøfolket at innsatsen deres ble anerkjent av samfunnet. Under første verdenskrig var Norge nøytralt, samtidig var det mellom 2100 og 2500 sjøfolk som mistet livet.³ Det eksakte tallet på døde på den norske handelsflåten har siden krigen vært noe omdiskutert. Dette vil bli vist til senere i teksten. Minnet etter sjøfolkets innsats under første verdenskrig blir temaet for denne oppgaven. I teksten blir de som døde på den norske handelsflåten beskrevet som sjøfolk og ikke krigsseilere. Oppgaven ønsker å ha fokus på et helt samfunnslags innsats, hvor familien til sjømannen på land også er sentrale aktører i minnet.

Historieundervisningen pleier å «[...]skille mellom grunnleggende, langsiktige årsaker på den ene siden og utløsende årsaker på den andre.»⁴ Dette skillet blir ofte lagt vekt på når det gjelder første verdenskrig. Historiefaget ønsker at eleven utforsker spørsmål som: hvorfor startet første verdenskrig og hvorfor varte den så lenge som den gjorde? Dette spørsmålet har ikke et enkelt svar. Allianser og imperier blir her lært som bakenforliggende årsaker til at det ble en verdenskrig. Det er derimot mer komplekst enn det. Sentralt for de grunnleggende årsakene ligger teknologiutviklingen og sår fra tidligere konflikter. Krigens utløsende årsak lå på Balkan og en ellers gryende nasjonalisme i Europa. Ny militærteknologi blandet med eldre taktikker gjorde at utfallet av krigen ble dødstrødd som ikke gjorde seg sammenlignbare på denne tiden. Forståelsen av krigens gang under krigsutbruddet var, internasjonalt og i Norge, at den skulle være kort. Kortkrigsteorien, som Keilhau beskrev den, gjorde at få økonomiske tiltak ble satt i gang med langsiktige konsekvenser i tankene.⁵ Første verdenskrig er et meget omfattende tema. Her kunne en gå nærmere på økonomi-, litterær-, sosial- og

---

² Winter 2000: 11

³ Koren 2020: 64

⁴ Hellerud 2014: 14

⁵ Keilhau 1927: 44

teknologihistorie i forhold til første verdenskrig. Denne oppgaven vil derimot avgrense seg til å undersøke den marine krigføringen under første verdenskrig, med Nordsjøen som fokus.

Før krigsutbruddet i 1914 hadde en opprustning Tyskland innen marinen som medvirket til at britene rustet opp sin egne flåte. Tyskland sine intensjoner var å bli en av havets sterkeste makt og dermed ha mer å si i diskusjonen om oppdelingen av verden. Storadmiral Tirpitz og keiser Wilhelm II ledet denne politikken, hvor keiseren var entusiastisk til «oversjøisk ekspansjon og marin makt.»⁶ Admiralene og offiserene var ved inngangen av krigen overbevist om at en hurtig og total seier var sannsynlig. En utslettelse av fienden var målet. Det prøyssisk-tyske militære og Tirpitz hadde stor tro på et avgjørende sjøslag hvor en total utslettelse av motstanderen var mulig.⁷ Den nye teknologien formet derimot krigen til å handle om å utmatte motstanderen. Etter fire år var den tyske hæren full av yngre og mindre erfarne gutter som gjorde det vanskelig å vinne krigen. Krigføringen var en kombinasjon av en mentalitet fra det foregående århundre og et sterkt industrialisert Europa som kulminerte i store mennesketap.

Disse avgjørende sjøslagene kom aldri under første verdenskrig. Paul Kennedy spør i sitt kapittel *The war at sea* i *Cambridge history of the First World War* hvorfor sjømakt under krigen var relativt uviktig i forhold til dens sentrale posisjon under Napoleonskrigene og andre verdenskrig.⁸ Det eneste sjøslaget under krigen som ifølge ham bør nevnes, var slaget ved Jylland. Selv her var det ikke en klar vinner. Det Kennedy argumenterer for er at den marine krigen ikke var sentral med tanke på at ingenting ble avgjort i slagene. Første verdenskrig bestod av svært få avgjørende slag. Krigen er i dag kjent for å være svært fastlåst, særlig på det europeiske kontinentet. Spesielt er vestfronten blitt symbol på dette med store slag ved Somme og Verdun hvor titusener av franskmenn og tyskere mistet livet uten å vinne noen meter. Krigen på sjøen var også låst av blokader, og en ubåtkrig som var mer sentralt enn store sjøslag. Britene førte en blokade mot Tyskland, som satt tyskerne i en slik situasjon at de måtte prøve å vinne på havet, noe slaget ved Jylland var et resultat av. Etter slaget ble Tyskland mer overbevist om at en uinnskrenket ubåtkrig vil tvinge de allierte i kne.⁹ Denne ubåtkrigen førte til at mange nøytrale skip ble angrepet, nevneverdig provoserte torpederingen

---

⁶ Berghahn 2014: 27

⁷ Berghahn 2014: 26

⁸ Kennedy 2014: 321

⁹ Kennedy 2014: 335

av Lusitania amerikanerne inn i krigen. Krigen på havet var derfor langt i fra ubetydelig. Det er oppfattelsen av at bare totale seiere var av betydning som maler et lite nyansert bilde av hvordan krigen på og under havoverflaten faktisk var.

Tap av sjømenn på den norske handelsflåte kom som en kombinasjon av tysk krigføring og avhengighet av import til fastlandet. Lenge var ubåtenes framgang basert på ikkevoldelige metoder. Før krigen, og til en viss grad frem til Tyskland offisielt erklærte uinnskrenket ubåtkrig den 1. februar i 1917, var det vanlig å varsle. Elisabeth Solvang Koren forklarer i *Hedret og Glemte* (2020) hvordan varsling foregikk. «Nøytrale skip ble oppbrakt av ubåtene, som gikk gjennom papirene og sjekket lasten. Sjøfolkene fikk deretter tid til å gå i livbåtene før ubåtmannskapet senket skipet ved å plassere bomber i det eller ved å sette de i brann.»¹⁰ Høsten 1916 er bevis på varslingens effekt ved økning på tap av norske skip mens dødsfall hos sjømenn ikke økte samtidig. Per Fuglum beskriver en lignende praksis, «krysser-metoden» hvor ubåtene kom til overflaten og ga mannskapet sjanse til å gå i livbåtene.¹¹ Paul Kennedy påpeker at ubåtene ikke kunne følge denne praksisen utover i krigen, som Haag-konvensjonen krevde, grunnet dens ineffektivitet.¹² Tyskernes desperasjon førte til at disse metodene ble byttet til hyppig bruk av undervannstorpedoer. Krigen til sjøs, som på land, ble stadig mer hensynsløs. Å følge internasjonale konvensjoner ble forlatt til sjeldenhetene.

Som nevnt førte sjøslaget til at den tyske innsatsen på havet ble utelukkende basert på ubåtkrigføring. Situasjonen i Nordsjøen ble derfor meget anspent. Tyskerne truet med ubåter samtidig som britene presset med stopp av en nødvendig handel til Norge. Uten innsatsen fra handelsflåten ville krigsårene vært klart tøffere for nordmenn på fastlandet. De som mistet livet, ble omtalt som helter i taler og i aviser. Arbeidet med å sette opp minnesmerke startet allerede før krigens slutt.¹³ Langs Norges kystlinje ble det satt opp minebøsser i byer som hadde mistet sjøfolk i krigen. Minebøssene var tømte miner som en kunne slippe penger på. Ved krigens slutt var det sjøfolket som fikk mye av æren for at de på land ikke ble sterkere påvirket. Under avdukingen av Minebøssen i Trondheim sa marinekaptein Klingenberg dette om innskripsjonen på bøssen av dikteren Vilhelm Krag:

---

¹⁰ Koren 2020: 42

¹¹ Fuglum 1995: 485

¹² Kennedy 2014: 339

¹³ Koren 2020: 157

Den første linje, «*Fordum til sjømandens jammer og død*» maner os til i denne stund at mindes alle de norske sjøfolk, som forsvarsløse lot sit liv paa havet i krigens tid under utførelsen av sin pligt, og paa de av den norske marines folk, som lot sit liv ved opfiskningen av disse miner. [...] Den anden linje «*Nu til hans velfærd, tryghet og brød*» maner os til at huske paa vore levende sjøfolk. Dette har komiteen tænkt gjort bedst paa den maate, at den har bestemt, at de penger, som vi haaber maa strømme ind paa bøssen, skal gaa til det gamlehjem for sjøfolk, som tænkes opført her i byen.¹⁴

Talen til Klingenberg viser takknemlighet ovenfor sjøfolkene og handlekraft for hva de innsamlede pengene skulle brukes til. Slike grandiose taler og hyllester kunne derimot gjøre sjøfolkene skeptiske. Under krigen forstod sjøfolket feiringen av dem «som botsøvelser som fritok samfunnet for å gi sjøfolk rettferdig lønn [...] De opplevde å bli møtt med «17.mai-taler» og takksigelser, mens deres krav som yrkesgruppe ikke ble møtt.»¹⁵ Her ligger kjernen til problematikken mellom sjøfolk og skipsredere. Sjøfolket ønsket økonomisk kompensasjon, bedre arbeidsforhold og tryggere ordninger. Skipsrederne ble forstått som gjerrige og selvopptatte. Å bruke penger på minnesmerker over falne sjømenn var ikke en minnepolitikk som falt i god jord hos en yrkesgruppe som hovedsakelig ønsket økonomisk anerkjennelse.

1.2 Problemstilling

Denne teksten ønsker å belyse spørsmål om minnet og historie. Mer spesifikt spørsmål knyttet til minnet etter første verdenskrig og sjøfolket som opplevde krigen på sjøen. Oppgaven vil se på dette minnet i en norsk sammenheng, med sammenligninger til minnet i andre europeiske land som England og Frankrike. Spørsmålet oppgaven stiller handler om hvordan minnet om første verdenskrig har kommet til og hvordan det har forandret seg. Hvorfor ble denne krigen «glemt»? Hvordan har dette minnet vært i Trondheim? Arbeidet med oppgaven har gjort at disse spørsmålene har krystallisert seg rundt minnesmerker, med særlig fokus på Minebøssen i Trondheim samt Minnehallen i Stavern. Hvorfor kom minebøssen til og hvor stor oppmerksomhet fikk den og sjøfolket etter første verdenskrig? Hvorfor ble den flyttet? Hvordan har bøssen blitt behandlet? På hvilken måte har sjøfolket blitt husket i Trondheim? Oppgaven prøver også å belyse spørsmål rundt historien i mellomkrigstiden. Hvilke hendelser

---

¹⁴ Dagsposten «Da minebøssen blev avsløret igaar» 30. aug.1920: 2

¹⁵ Koren 2020: 17

ligger til grunn for den plutselige støtten, som ble avtagende? Hvor, hvordan og hvorfor kom minebøssen, Minnehallen og aldershjemmet til? Disse spørsmålene blir satt i lys av teorien rundt minne og minnesmerker.

1.3 Historiografi

Forskningen av første verdenskrig har utviklet seg fra et smalt fokus på «leksene» krigen hadde for en nåtid, til en bred sosial og internasjonal tilnærming. I *The Cambridge History of the first world war: Global War (2014)* innleder Jay Winter med å dele opp den historiografiske forståelse av krigen i fire generasjoner. Den første generasjonen ønsket å fremme staten og rettferdiggjøre egne handlinger under krigen. De kommende generasjonene skrev fra 60- til 80-tallet om sosialhistorie i større grad, og «Vietnam-generasjonen» skrev med negative beskrivelser om militære begivenheter. Den fjerde generasjonen beskrev han som den transnasjonale generasjonen, som tar for seg krigen i med nye tilnærminger andre områder utenfor vestfronten.¹⁶ I Cambridge sitt flerbindsverk er volum én brukt for et overblikk på krigen. Kapitlet *The War at Sea* av Paul Kennedy har vist til en mer moderne forståelse av krigen på havet, men virker til å underbygge viktigheten av sjømakt og sjøkrigen som helhet. Nevnte Jay Winter er en av de fremste forskerne på første verdenskrig, samt minnet og minnesmerkets funksjon. Boken hans *Sites of memory, sites of mourning (1995)* handler om det fysiske minnet og det kulturelle minnet etter første verdenskrig.

Verkene som beskriver den norske siden av verdenskrigen består av Wilhelm Keilhau sin *Norge og Verdenskrigen (1927)*, Per Vogt sin *Jerntid og Jobbetid (1938)* og til en mindre grad Didrik Brochmann sin *Norske skib under verdenskrigen (1928)*. Keilhau sitt verk fungerer godt for å få et økonomisk overblikk, hvor Vogt gir innblikk i hvordan krigens hverdag var i Norge og viser en sosialhistorisk tilnærming. Brochmann gir en beskrivelse av alle skipsulykkene som var bekreftet. Tidens marsj etterlater seg mer nyanserte tekster, hvor doktorgradsavhandlingen *The neutral ally (1965)* til Olav Riste trekkes frem som sentral. Senere verk som *Norge i støpesjeen (1995)* av Per Fuglum og *Norge på egen hånd (1995)* av Roald Berg er også viktige for å forstå Norges posisjon i stormaktspolitikken som nylig selvstendig.

---

¹⁶ Winter 2014: 2-4

En essensiell bok i arbeidet til denne oppgaven har vært Elisabeth Solvang Koren sin bok *Hedret og Glemmt* (2020). Koren sin bok var også inspirasjonskilden til problemstillingen til denne oppgaven. Boken går igjennom krigens forløp med sjøfolket som fokus, samt beskrivelse av minebøssene i Norge og veien til Minnehallen. Koren har vist at flere ønsket å hedre de falne sjømennene, men få husket dem når hverdagen igjen kom.

1.4 Metode

Metoden som er brukt for å kunne belyse problemstillingen er basert på sekundærkilder hvor aviser som primærkilder ga et samtidssyn på sjøfolket og minebøssen. Gjennom arbeidet har avisene *Dagsposten* og *Arbeider-Avisa* oftere blitt konsultert enn andre. En person som blir vist til ofte i denne oppgaven er journalist A. Egidius Carlsen. Han satt i komitéen for minebøssen som ble til komitéen for aldershjemmet. Carlsen var journalist for *Dagsposten*, og det er her tømminger og oppdateringer av minebøssen oftest er referert fra. Selv om forfatteren ikke er navngitt i avisene vil det være med liten tvil om at det var Carlsen sitt arbeid. Derfor er det nødvendig å vite at en så sterkt involvert i minebøssen og aldershjemmet som Carlsen, var ansvarlig for de viktigste opplysningene i forhold til oppgavens anslag av innsamlingen. En kan stille seg kritisk til om Carlsen har oppgitt riktig informasjon. Det kan virke slik, med forbehold om at det ville vært vanskelig å dobbeltsjekke minebøssens innsamlingssumm. Uten Carlsen sine artikler ville det muligens blitt vanskeligere å finne kilder om minebøssen sine tidligere år. Arbeidet til oppgaven har også hatt et sterkt fokus på mellomkrigens beskrivelser av minebøssen og aldershjemmet for sjøfolk. Mellomkrigstiden viser tydeligere synet på minebøssen enn etter andre verdenskrig. Derfor inneholder teksten mindre om perioden fra 1950 og fremover.

1.5 Oppgavens struktur

Denne oppgaven gir først et overblikk over hvordan Norge var involvert i første verdenskrig. Vekten vil ligge på krigen på Nordsjøen hvor ubåter og miner var en stor fare for Norges handelsflåte. Stormaktenes krigføring vil utover i oppgaven bli satt til side for å ha plass til Norge under verdenskrigen. Deretter vil teksten gå fra krigens påvirkning i et nylig uavhengig Norge, til teorien bak hvordan minnet og historie fungerer. Minnet og hva som blir nedfelt som en bestemt historie er sentralt i historiefaget. Her blir internasjonale forståelser brukt med norske nyanseringer og eksempler. Oppgaven går så over i analysedelen av oppgaven, hvor minnekultur og minnesmerker fra Frankrike og England blir satt opp mot Norge. Dette blir

fulgt av en sammenligning fra de forskjellige krigene. Etter dette overblikket blir minebøssen i Trondheim nærmere analysert. Analysedelen inneholder en faseinndeling av minebøssens liv. Oppgaven inneholder også flere bilder for å visualisere folkehavet, minebøssen og aldershjemmet til sjøfolk. Bildenes funksjon er mer enn å gi øynene noe å hvile på. De er et fysisk objekt av minnet. Til slutt er det en avslutning etterfulgt av litteraturlisten.

2 Norge under første verdenskrig

«... hvert fartøi som kommer ind i det sperrede omraade, betragtes som fiendtlig skib, og da har man ingen pligt til aa varsle.» fikk Norges utenriksminister Ihlens svar på om tyskerne ville senke skip uten varslings.¹⁷ Den uinnskrenkede ubåtkrigen var proklamert tidlig i 1917 og ny frykt bredte seg, spesielt i et lite land med stor økonomisk vekt på handel. Norge fikk det største mennesketapet av de nøytrale landene under krigen.¹⁸ De krigførende partene var engstelige for at Norge skulle gå inn i krigen på motsatt side. I stormaktspolitikken ble Norge en mindre kateball. I det norske samfunnet fikk krigen store konsekvenser for sjømannstanden og miljøet langs kysten, men også for skipsrederne. De som seilte i den norske handelsflåten, opplevde krigen og flere krigsforlis. På motsatt side av skalaen var skipsrederne, som under krigskonjunktorene seilte opp som en av de rikeste gruppene i samfunnet.¹⁹ Derfor er, som Koren så godt forklarer, «historien om norsk skipsfart under første verdenskrig så paradoksal og omdiskutert: det er en historie om store inntekter og enorme katastrofer, hånd i hånd.»²⁰ Krigen på havet innebar store farer under overflaten, hvor både ubåter og miner ble brukt i et omfang større enn noen gang før. For Norge var det essensielt å holde skipsfarten gående, selv med de farene, med tanke på import av nødvendige varer som medisiner og kull.²¹

Norge hadde nylig fylt 9 år som uavhengig nasjon under krigsutbruddet. Sverige hadde før det stått for utenrikspolitikken i 90 år. I årene frem mot krigen drev Norge en konsolidering etter den nye selvstendigheten ved å føre en nøytralitetspolitikk for å unngå å bli blandet inn i konflikter.²² Landet hadde ikke en utenrikspolitikk i noens favør. I Per Vogt sin bok *Jerntid*

---

¹⁷ Keilhau 1927: 184

¹⁸ Koren 2020: 56

¹⁹ Koren 2020: 36

²⁰ Koren 2020: 31

²¹ Koren 2020: 24

²² Berg 1995: 251

og *Jobbetid* viser han til at det ikke var noen spesifikk side nordmennene var vennlige mot ved krigsutbruddet. Han skriver at det eneste landet hvor det kunne oppstå friksjoner var med Sverige, og «vi hadde ingen militære aktivister, vi hadde ingen ekspansjonsambisjoner i noen retning, vi levet ytterst fredelig med hele verden».²³ Det var spesielt etter angrepet på nøytrale Belgia hvor den vanlige nordmann ble mer pro-britisk.²⁴ Vogt siterer sosialøkonom, historiker og senere forfatter av boken *Norge og Verdenskrigen* Wilhelm Keilhau, som på senhøsten i 1914 skrev:

Bare til oss, som på forhånd intet parti har tatt, kan de kjempede rette den appell som ikke vender sig til våbnes dom alene. Og i Europa er vi norske nærsagt de eneste som det med full sannhet kan sies om, at vi på forhånd intet standpunkt har tatt hverken i vår politikk eller i vår sympati [...].²⁵

2.1 Skipsfart og den nøytrale allierte

Skipsfarten var sentral for Norge å holde i gang. Landet var helt avhengig av å importere både kull og korn. Under Napoleonkrigene blokkerte britene kornforsyningslinjen mellom Danmark og Norge som førte til en sultkatastrofe grunnet Norges avhengighet av dansk korn. Før første verdenskrig ble en lignende blokade forstått som upraktisk og lite effektiv av myndighetene og forsvaret. Ifølge Olav Riste var dette på grunn av at få trodde en blokade langs hele norskekysten var gjennomførbar med tanke på at de raske nye dampskipene kunne bryte gjennom.²⁶ Norge ønsket å unngå nye katastrofer koblet til forsyningsproblemer. De var fortsatt like avhengig av import. Forholdet til britene var sentralt, og allerede i løpet av det første krigsåret var store deler av handelsflåten indirekte i britenes hender.²⁷ Koren viser at Storbritannia gjorde krav på at den norske handelsflåten måtte fortsette å seile, selv under den uinnskrenkede ubåtkrig.²⁸ Norge måtte derfor ofre sjømennenes sikkerhet for å sikre forsyningene inn til landet. Det kan ses på som veldig kaldblodig å fortsette sjøfarten under krigen, særlig når Tyskland valgte å føre en uinnskrenket ubåtkrig. Om en tar til betraktning de forsyningene som Norge var avhengig av, så var driften av sjøfarten essensiell for å holde landet i gang.

---

²³ Vogt 1938: 37

²⁴ Vogt 1938: 38

²⁵ Vogt 1938: 38-9

²⁶ Riste 1965: 32

²⁷ Berg 1995: 194

²⁸ Koren 2020: 43

Norges største ønske under krigen var å holde seg utenfor den verdensomspennende konflikten. Dette var vanskelig for et land med en stor handelsflåte som de stridene partene ønsket å styre, samtidig som staten var avhengig av import. Nøytraliteten ble satt på prøve da Storbritannia truet med å stoppe kullforsyningene til Norge om ikke flåten ble brukt for de allierte. Dette ble løst ved at Norges Rederforbund, og ikke staten, forhandlet fram en avtale som førte til at britene leide større deler av flåten.²⁹ En slik avtale gjorde at Norges posisjon som nøytral ble truet. Det ble vanskelig for et ungt Norge å balansere mellom Storbritannias krav og kravet som ble stilt til Norges nøytralitet. Haag-konvensjonen krevde ikke stopp i handel med krigførende parter selv om en var nøytral.³⁰ Under krigen var nøytraliteten meget tilbøyelig, noe som gjorde at Norge ikke ble angrepet av Tyskland til tross for et tett samarbeidet med Storbritannia.³¹ Derav ga Olav Riste Norge navnet den nøytrale allierte under første verdenskrig. Riste skriver at «Norway's policy of neutrality was without question overwhelmingly pro-Entente. This was dictated by necessity, in order to secure the country's economic welfare.»³² Norge forble nøytral, men hadde det høyeste dødstallet av de nøytrale grunnet den tette forbindelsen til Storbritannia. Sitatet av Keilhau viser at Norge ikke hadde valgt side før krigens frembrudd, men Riste sitt arbeid bekrefter at statens avtaler og utenrikspolitikk var på side med Ententen.

2.2 Minst 2100 døde

Norge stoppet som nevnt ikke handelen over havet selv med den uinnskrenkede ubåtkrigen. De som døde direkte av krigshandlinger ble tatt med i sjøforklaringene. Det er derimot en vanskelig gråsoner mellom indirekte dødsfall som følge av krigen og de dødsfallene som ikke var i tilknytning til krigen. Yrket til sjøfolket var også i fredstid preget av forlis. De første offisielle tallene kom i *Norges Handels og Sjøfartstidene*, som meldte i november 1918 at krigen hadde krevd «1200 menneskeliv».³³ Koren utgreier om en diskusjon rundt dødstall fra første verdenskrig, og viser at «minst 2100 sjøfolk» mistet livet på den norske handelsflåten. Tallet har tatt til høyde for Sjømannsforsikringen sitt anslag på 2101 døde i tidsrommet 1914-1920. Samtidig er det vanskelig å vite nøyaktig hvor mange som døde grunnet de nevnte

---

²⁹ Koren 2020: 45

³⁰ Yale Law School 2008: Article 7

³¹ Riste 1965: 225

³² Riste 1965: 226

³³ Norges Handels og Sjøfartstidene «Vor handelsflaates tap under verdenskrigen» 22. nov 1918: 1

gråsonene med indirekte dødsfall.³⁴ Sjømannsyirket var et internasjonalt yrke, og på den norske handelsflåten var det flere forskjellige nasjonaliteter. Av de 2101 døde var 1418 nordmenn, 249 svensker, 123 dansker og 308 noteres under andre utlendinger.³⁵ Det totale antallet døde på den norske handelsflåten ble anslått som lavere i mellomkrigstiden. Sjøforklaringene hadde på dette tidspunktet en intensjon om å vise at den norske handelsflåten hadde blitt utsatt for brudd på folkeretten, og bestod derfor bare av sikre krigsforlis.³⁶ Dermed var hensikten å vise dødsfallene for et internasjonalt publikum.

2.3 Ubåter og miner

Når det ble klart at det ikke kom et avgjørende slag hverken på land eller til sjøs, ble det vurdert hvordan en kunne slå fienden på andre måter. Den britiske blokaden av Tyskland førte til at den tyske marinen ble forsterket med fokus på ubåtene. Spenningen mellom Storbritannia og Tyskland ble under blokaden sterkere, hvor tyskerne mente det som inhumant å sulte ut en befolkning på 70 millioner og svarte med å erklære havet rundt de britiske øyer åpent for ubåtkrigføring.³⁷ Under krigen var det ikke bare ubåtene som var farlig på sjøen. For mange norske og andre skip var minefaren like stor. Risikoen for å dø var større om en gikk på en mine enn om en møtte på en ubåt i krigens to første år. Dette var fordi ubåtene vokste i både omfang og aggressivitet utover i krigen. Det første norske skipet som sank, var *Tysla*. Det gikk ned med tre mann utenfor Nederland etter å ha gått på en nederlandsk mine.³⁸ Både Norge og Nederland var nøytrale, selv gikk et norsk skip ned etter å ha gått på en nederlandsk mine. Her illustreres det hvor farlig sjøen var, selv for nøytrale. Minene utløste seg uavhengig av nasjonalitet og nøytralitet. Didrik Brochmann viser i *Med norske skib i verdenskrigen* «at de senere tap ikke så meget skyldtes Tyskland som selve krigen».³⁹ Her er det krigens taktikk og teknologi som står til ansvar i stedet for en nasjon.

---

³⁴ Koren 2020: 55

³⁵ «Tabell F. Belastning og godkjente ulykker.» *Sjømannsforsikringen for året 1920*: 27-8

³⁶ Koren 2020: 64

³⁷ Horne 2014: 579

³⁸ Koren 2020: 41

³⁹ Brochmann 1928: 10

3 Kollektivt og kulturelt minne

Forskning rundt et kollektivt minne fikk, etter et grundig arbeid av Maurice Halbwachs i mellomkrigstiden, større interesse på 1980-tallet hvor Pierre Nora var ledende i utviklingen.⁴⁰ Å minnes en hendelse, personer eller noe annet er en individuell sak. En kan huske hendelser annerledes, hvordan en reagerte og hva som huskes i ettertid forskjellig fra andre. Når flere minnes samme hendelse, går det under begrepet kollektivt minne. Dette kollektive minnet kan være for mindre grupper, men også nasjoner. For Norge var 2. verdenskrig og okkupasjonen en slik hendelse. De som opplevde okkupasjonsårene minnes perioden og har fortalt den videre. Okkupasjonen har etter det blitt sentralt i den nasjonale historiefortellingen. Ola Svein Stugu skriver i boken *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* (2021) om dette kollektive minnet. For nordmenn «er det innforstått at [«krigen»] referer til perioden mellom 9.april 1940 og 8.mai 1945. I mange andre land er det ikke slik. Til dømes er «den store krigen» i land som Frankrike, Italia og Storbritannia den første verdenskrigen.»⁴¹ Norge opplevde ikke første verdenskrig slik land som Frankrike og Storbritannia gjorde det. Den andre verdenskrig var dermed for Norge og nordmenn «krigen».

3.1 Et bilde på en faktisk fortid?

Minnet har en sentral plass i samfunnet. Hvert minne er ikke alltid på lik linje med det som skjedde. Stugu forklarer minnet som et bilde som ser tilbake på noe som har vært, og at «[b]iletet treng ikke naudsynleg referere til ei faktisk fortid, det er tilstrekkeleg at det blir framkalla *førestillingar* om fortida.»⁴² Forestillinger om fortiden danner også konflikter, om hva som er viktig å huske. Hvordan et minne blir framkalt kan være individuelt sammenknyttet spesielle koblinger, eksempelvis sanger eller lukter. Oftest blir minnet framkalt i sosiale sammenhenger hvor dette kollektive minnet skapes. Anne Eriksen argumenterer for at minner «... for en stor del erindringer om en kontekst, og de fremkalles ofte i fellesskap eller på grunn av et fellesskap. De både skapes og kommuniseres innenfor sosiale rammer.»⁴³ Ved å forstå et kollektivt minne, etableres kunnskapen om samfunnets idé om hva som bør huskes. Det som blir husket er stadig et bevis på hva samfunnet har som kjerneverdier. Derav har det kollektivet minnet fått en større plass i humaniora og

---

⁴⁰ Stugu 2008: 26-7

⁴¹ Stugu 2021: 9

⁴² Stugu 2021: 15

⁴³ Eriksen 1999: 87

samfunnsvitenskapen. Minnet er viktig i forståelsen av hva et samfunn, og i større sammenhenger nasjoner, velger å huske og hva som glemmes.

Den menneskelige hukommelsen er ikke designet for å huske alt. Hjernen er spesialist på å huske det den tror er viktig og det som helst ikke skal gjenta seg. Og for å huske, må den glemme. Ny informasjon som må huskes krever at noe må glemmes. Dette er også vist i det offentlige, hvor det å glemme er en normaltilstand. I sosiale felleskap kommer minnene frem igjen. Det er der opplevelser og hendelser kommer frem i samtaler. Forståelsen av minnet er som nevnt mye påvirket av Pierre Nora sin banebrytende *Lieux de mémoire*. Her blir ordet minnested ofte brukt i oversettelsen, som gir minnet en fysisk plass. Stugu bruker derfor ordet minneknagg som forklaringsbegrep på Noras «steder i minnet», som ikke nødvendigvis betyr et fysisk minne. Minne er, som Nora beskriver, også i stadig utvikling, sårbar for manipulasjon og kan ligge lenge urørt før det kommer i live igjen.⁴⁴ Det er viktig for en gruppering, en nasjon og de fleste felleskap å kunne minnes sammen, samtidig som minnet ikke overlever tidens tann. Kollektive minner dør med de som bærer dem. For at et minne skal overleve må det fastslås, enten i form av å bli en del av den offisielle historien eller fysisk ved å bli minnesmerke.

3.2 Det emosjonelle minnet mot den vitenskapelige historien

Hva som blir husket og glemt ligger sentralt til i historiefaget. Det er et viktig skille mellom selve historien og minnet. Ifølge Stugu er minnet noe som ser bakover fra en bestemt nåtid og er knyttet ofte i et kollektivt minne.⁴⁵ Minnet er ofte knyttet til det sosiale, emosjonelle og konkrete. Historien er bunnet i vitenskapen, åpen for kritikk og kontinuerlig på den måten at den fortsatt er til når de som kan minnes dør. Overgangen fra et kollektivt minne til å bli historie blir forklart som «kanonisering» av Aleida Assmann. Minnet blir dermed aktivt husket i samtiden, etter en seleksjonsperiode i det kollektive minnet. Denne kanoniseringen fører minnet fra den kollektive forståelsen til noe fastere i det kulturelle minnet. Det kulturelle minnet husker aktivt de få historiske viktige hendelser samt arkiverer de sentrale tekster.⁴⁶ Ikke alt kan bli tatt opp i det kollektive minnet. De ekstreme formene blir aktivt glemt når noen prøver å utslette historien ved å ødelegge fysiske bygninger, tekster eller steder. Et

---

⁴⁴ Nora 1989: 8

⁴⁵ Stugu 2008: 29

⁴⁶ A. Assmann 2008: 101

ytterliggående eksempel på aktiv glemsel, er bokbål. Den mer vanlige formen for glemsel er passiv, som er den mindre bevisste formen.⁴⁷ Her gjemmes og forlates historie og gjenstander, materiale blir ofte sent til arkivene hvor de går over til å bli fortiden og til slutt glemt.

3.3 Det fysiske minnet

Vår hukommelse kommer ikke bare frem i sosiale felleskap. Det individuelle minnet er også sterkt knyttet til fysiske objekter og steder. Jan Assmann beskriver at vårt minne «exists only in constant interaction not only with other human memories but also with “things”, outward symbols.»⁴⁸ For å huske fortiden må individet og samfunnet bli eksponert for historien i form av fysiske objekter, og ikke bare i samtaler og sosiale settinger. Grupperinger og et samfunn har ikke et minne på den samme måten som et individ har. På en måte lager de sitt eget ved å sette minnet i det fysiske, i form av minnesmerker, bibliotek og andre institusjoner.⁴⁹ Dette er det kulturelle minnet, institusjonalisert og uavhengig av mennesker. Minnesmerker er viktige for å knytte historien til minnet og gjøre individet og samfunnet bevisst på historien som vises frem. Det er en liten andel av historien som tar form i fysiske minnesmerker. Derfor er minnesmerker en meget krystallisert form for kulturarven, ofte i den nasjonale historien.⁵⁰ Slike fysiske minnesmerker gjør at plasseringen har mye å si. Publikum kan stå på historisk grunn og fortiden blir knyttet til en nåtid gjennom å føle på et her hvor nåtidsmenneske ser direkte med egne erfaringer.⁵¹ Minnesmerker har derfor en viktig funksjon som et fysisk minne hvor både individet og samfunnslag møter den fremstilte historien.

3.3.1 Minebøssen og det kulturelle minnet

Minebøssen i Trondheim fungerer som et slikt fysisk minnesmerke og minnested. Den hadde en dobbel funksjon i å ha et minnesmerke til de som mistet livet på havet under første verdenskrig, samtidig som det var en innsamlingsbøsse for sjøfolket og deres etterlatte. Utseende til bøssen virket å være til avsky for mange, selv noen sjøfolk. Utformingen var den store frykten for de som seilte. En mine lå usynlig under overflaten og kunne ødelegge skip uansett nasjonalitet eller nøytralitet. Reaksjonen på utseende antyder at første verdenskrig ikke lå sterkt i det kollektive minnet. Blant sjømannsstanden var krigen en tid fylt av frykt for

---

⁴⁷ A. Assmann 2008: 98

⁴⁸ J. Assmann 2008: 111

⁴⁹ J. Assmann 2008: 111

⁵⁰ Stugu 2008: 79

⁵¹ Eriksen 1999: 92

det under overflaten. For resten av den norske befolkningen var det ikke store farer på land. Det var tidlig en redsel for at Norge kunne bli angrepet. For nordmenn ellers var krigen ikke fylt av store farer. Minnet om første verdenskrig og sjøfolkets innsats under den uinnskrenkede ubåtkrigen har blitt kanonisert i form av minnesmerker langs landets kyst.

Figur 1. Minebøssen i Trondheim, 2021 av Magnus Ryen

I mellomkrigstiden var det viktig å vise at nasjonen var takknemlige for sjøfolkets innsats, hvor flere byer jobbet med aldershjem og fond for sjøfolket. Tidligere i oppgaven viser jeg til at sjøfolket ønsket økonomisk kompensasjon og mislikte at pengene ble brukt på minnesmerker. Sjømannsfondet fra 1918 var fra rederne et uttrykk for takknemlighet og var til ære for sjøfolket. En kan samtidig se på fondet som et uttrykk for dårlig samvittighet hos nevnte redere.⁵² For sjømennene og sjømannsforeningene var slike fond godt tatt imot. I motsetning til å bruke penger på store minnesmerker var økonomisk kompensasjon viktig for å anerkjenne sjøfolket bidrag til å holde landet i gang. Samtidig er det kulturelle minnet viktig for de som ikke opplevde denne krigen. Vi som sitter et århundre fra de farlige sjøforholdene har mer nytte av minebøssen enn de den skulle minnes. Uten den ville Norges situasjon under første verdenskrig blitt mindre nyansert og historien om de mange som mistet livet på handelsflåten ville vært mangelfull.

---

⁵² Koren 2020: 101

3.4 En krig som ikke festet seg i minnet

Minebøssen i Trondheim står i dag utenfor Sjøfartsmuseet på det som nå heter Krigsseilerplassen. Den fikk en sentral plass i det kulturelle minnet når den ble avduket i 1920. Mange møtte opp i Trondheim, samt under de andre avdukingene i andre kystbyer særlig i Bergen. «Det som blir utvalt som offentlige minne, fortel mye om kva verdiskalaer som gjeld i eit samfunn.»⁵³ skriver Stugu. Verdiane i det norske samfunnet var å hedre krigsseilerne, som vist tidligere i oppgaven var sjøfolk mer skeptisk til slike markeringer. I mellomkrigstiden var hverdagen igjen kommet og da ble krigen glemt i felleskapet, selv om den var stadfestet i det offentlig fysiske rom.⁵⁴ Derfor er det viktig å påpeke at selv om en fortelling blir kanonisert og satt i det kulturelle minnet er det ikke alltid slik at felleskapet aktivt husker det. Historien om Norge og den norske handelsflåten under første verdenskrig har også kommet i skyggen av den krigen som fulgte. Andre verdenskrig har stått sterkere i det kollektive, samt det kulturelle minnet. Første verdenskrig påvirket sjøfolket direkte og befolkningen indirekte med jobbetid og rasjonering. I andre verdenskrigen ble Norge okkupert, og tyske soldater ble konstante påminnelser om krig. Det er klart hvorfor okkupasjonen ble limt inn i det kollektive minne, men det gjorde at det ikke lenger var plass til den første verdenskrig og de som mistet livet på havet.

Et tydelig eksempel på at første verdenskrig allerede under mellomkrigstiden ikke hadde en sentral plass i det kollektive minnet, og dermed ikke i det kulturelle minnet, er hvordan det var en manglende interesse for et minnesmerke i hovedstaden. Både plassering av en minebøsse og et nasjonalt monument viste seg å være vanskelig. Mindesmerkekomiteen, som var ansvarlig for oppsettingen av et minnesmerke, var bredt representert av samfunnslag. Noe som førte til problemer for å bli enige. De hadde ambisjoner som var høyere enn det de klarte å samle inn av økonomiske bidrag, samtidig var det ikke «... enighet i komiteen eller offentligheten om hvordan minnesmerke burde være. Man hadde ikke en plan om hverken utforming eller plassering.»⁵⁵ Her ble et britisk bidrag på 4,5 millioner definierende. Det het kullfraktoverskuddet og var betinget med at det skulle bli brukt til et nasjonalt minnesmerke. Minnesmerket ble satt opp i Stavern og ikke i hovedstaden. Hvordan skal en tolke denne prosessen? En kan mene dette viser en manglende forståelse for sjøfolkets offer. Koren viser

---

⁵³ Stugu 2008: 96

⁵⁴ Koren 2020: 197

⁵⁵ Koren 2020: 161

til at minnesmerker ikke har en sentral plass i norsk kultur, slik som i Frankrike hvor soldatene ble helgener, og at «flere grupper tok til orde for å bruke pengene på sosiale tiltak og velferdsordninger i stedet».⁵⁶ Det å bekrefte minnet til sjøfolket ved å bygge minnesmerker som settes i det kulturelle minnet var under mellomkrigstiden ikke sett på som en sterk nødvendighet. Selv sjøfolket var betydelig imot minnesmerker. Derfor er ikke første verdenskrig sentralt i det kulturelle minnet i Norge.

4 Minnet etter første verdenskrig

Å minnes første verdenskrig har foregått forskjellig i mange land. Her vil oppgaven se på hvordan dette har foregått i de krigførende land som Frankrike og Storbritannia.

Minnesmerker etter denne krigen ble sterkt preget av nasjonalistiske holdninger. Denne analysedelen vil også sammenligne minnekulturen fra første verdenskrig opp mot andre verdenskrig.

4.1 Minnesmerker og minnekulturer fra første verdenskrig

Om en sammenligner minnesmerker i Norge med de som kom i Frankrike og Storbritannia, ser en fort de store forskjellene. For landene hardest rammet av første verdenskrig beskrives krigen som «the Great War». De endeløse gravplassene viser omfanget, hvor minnesmerkene her skulle forsøke å gi en mening bak de store tapene. Hellerud forteller at «ved å bygge svære monumenter over menneskelivene man hadde sløst bort i en meningsløs krig, ga man inntrykk av at man verdsatte dem likevel.»⁵⁷ I Frankrike var dette spesielt tydelig.

Revansjelysten var stor for franskmenn etter et ydmykt tap i den fransk-prøyssiske krigen fra 1870-71. Dette kom til uttrykk i minnet etter første verdenskrig. Minnet etter de franske soldatene som falt ønsket å vise at soldatene hadde oppfylt plikten deres ved å forsvare landet sitt samtidig som minnet av deres heltemot skulle beskyttes.⁵⁸ Soldatene ble nærmest likestilt med helgener i den nasjonale fortellingen. Å beskytte minnet ble viktig i det katolske landet, hvor det mystiske ved verdenskrigen var sterkt i kulturen. George Mosse viser til *the Myth of the War experience*, hvor krigen ble forstått som en manndomstest og inneholdt den falne soldatens kult.⁵⁹

---

⁵⁶ Koren 2020: 176

⁵⁷ Hellerud 2014:60

⁵⁸ Becker 1993: 34

⁵⁹ Mosse 1986: 492

Et minnesmerke som nærmest ble valgt ut av folket var Edwin Lutyens kenotaf i London. Denne går bort fra det Hellerud beskriver med å ha storslagne minnesmerker som hedrer lidelsene til soldatene. Motsetningen er at den lar de sørgende gi mening til det som for så mange så meningsløst ut. Minnesmerket var ikke avhengig om en var religiøs eller ateist, født i England eller i dens kolonivelde. Den viser et minimalistisk design. Her blir makten til å bestemme hva som skal minnes gitt til den som ser. Den virker å være inkluderende siden den ikke viser til noe mer enn at det minnes falne fra første verdenskrig. Winter viser til hvorfor det var en så stor begeistring rundt dette minnesmerket og skriver at kenotafen er et: «[...]work of genius largely because of its simplicity. It says so much because it says so little. It is a form on which anyone could inscribe his or her own thoughts, reveries, sadness.»⁶⁰ Kenotafen som egentlig var ment å være midlertidig, ble offisielt Storbritannias krigsminnesmerke.

Figur 2. Avduking av Kenotafen i London, 1920. Horace Nicholls.

(https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cenotaph_Unveiling,_1920.jpg) Offentlig domene

---

⁶⁰ Winter 1995: 104

4.2 Minnesmerker fra andre verdenskrig

Å minnes andre verdenskrig er fortsatt en sentral oppgave i dagens samfunn. Selv 76 år etter freden er det et sterkt fokus på denne krigen i bokhyllene og på kinolerretet. Det som ble fysisk nedsatt fra det kollektive minnet i form av minnesmerker etter andre verdenskrig brukte ikke lenger heltedådene til soldatene som motiv. Land som Frankrike og Tyskland satte opp grandiose minnesmerker etter første verdenskrig for å dyrke kulten til den falne soldat og sette tapene inn i en nasjonalfortelling. Etter andre verdenskrig ønsket minnesmerker å vise den grufulle krigserfaringen i motsetning til å hedre den. George Mosse demonstrer at minnesmerkene i Tyskland etter annen verdenskrig ikke lenger skulle «[...] contain a dramatic inscription honouring national martyrs, but a simple dedication to ‘our dead’.»⁶¹ I Norge er Minnehallen i Stavern det beste eksemplet på dette skille. Den er utsmykket med en skulpturfrise som viser frem sjømannens liv på land og til sjøs, med fokus på krigens menneskelige side. Skulpturfrisen, som består av fire relieffplater, og Minnehallen ønsket å vise takknemlighet for offerviljen og dåd.⁶² En tolkning av relieffplatene er at sjømennene var martyrer som ofret seg for fedrelandet. Minnehallen består i tillegg navn på de døde fra begge krigene og en tom kiste for de sjømennene som ikke ble gravlagt.

4.3 Minnesmerke fra første verdenskrig i Norge

Minnesmerkene fra første verdenskrig har i Norge vært mindre i omfang enn i for eksempel Frankrike, Tyskland og Storbritannia hvor mennesketapet var ekstremt i forhold. Det som ble Norges nasjonale minnesmerke etter denne krigen, var Minnehallen. Den ble satt opp i Stavern i 1926, hvor det fremdeles er et aktivt minnested. Denne hallen ble et samlingssted for å minnes norske sjømenn som mistet livet. Originalt var den tiltenkt de som døde i første verdenskrig, men inkluderte også døde fra andre verdenskrig. I Norge ble det etter hvert også satt opp minebøsser langs kysten, hvor de som mistet livet sitt kom fra. Koren skriver at «bøssene ble satt opp i en bølge av nasjonal begeistring og stolthet over norsk sjøfart etter første verdenskrig».⁶³ Sammenligner en minebøssene med Minnehallen, ble de mer beskjedne hver for seg. Sett sammen blir minebøssene til et større monument.⁶⁴ Minnesmerkene fra første verdenskrig ble ikke satt opp i hovedstaden. Både plassering av et nasjonalt

---

⁶¹ Mosse 1986: 502

⁶² Minnehallen 2021 «Minnehallens historie»

⁶³ Koren 2020: 140

⁶⁴ Koren 2020: 142

minnesmerke og minebøssen i Oslo ble problematisk. I dette tilfellet var det flere faktorer som spilte inn slik at de ikke kom sentralt til i hovedstadens historiefortelling. Flere av disse blir vist til senere. Et sentralt tema er hvor få som opplevde krigen på nært hold og hvor få som hadde et kollektivt minnet. Det ble ikke et homogent kollektivt minnet, heller noe som kom til hos sjøfolket. Dette tas i betraktning når en skal forklare hvorfor minnesmerker fra første verdenskrig ikke sto høyt på agendaen i hovedstaden.

4.4 Minebøssene

Minebøssene var en idé fra Thorvald Henrichsen og dikteren Vilhelm Krag.⁶⁵ Minebøssene spredde seg og samlet inn penger til formål for sjøfolket. Aldershjem og økonomisk støtte til sjømennene og deres familie var formålet med å samle inn penger. Bøssenes første dager ser ut til å ha samlet inn store summer som ga optimisme til å kunne oppnå formålene. Den nordligste bøssen som ligger i Tromsø, samlet inn 778 kroner den første dagen hvorpå *Tromsø Stiftstien* mente var «en glimrende start».⁶⁶ Avdukingene landet rundt viste en stor folkemengde som var gavmilde. Flere av bøssene ble avduket på 17. mai, blant dem den i Tromsø, som forklarer hvorfor det var store folkemengder ute. Også de bøssene som ikke ble avduket på nasjonaldagen hadde store ansamlinger av folk, blant annet i Trondheim og Bergen.⁶⁷ Det var generelt en stor begeistring for å hedre sjøfolkets innsats. En nærmere undersøkelse av minebøssen i Trondheim viser hvordan innsamlingen avtar.

Hovedstaden, som nevnt, klarte ikke sette opp en minebøsse. Det var ikke mangel på innsats eller økonomiske midler. Problemet var lite samarbeidsvilje fra kommunen og Norsk Matros- og Fyrbøters Union når Kristiania Sjømannsforening forsøkte å sette opp minebøssen. Både unionen og kommunen var imot å sette opp en minebøsse. Kommunen synes ikke bøssen var et fint syn for bybildet. Til stadighet avslo de forslag om plasseringen. Sjømannsforeningen følte seg skuffet, uforstående og bitre etter å ha blankt blitt avslått plass til bøssen.⁶⁸ Når Sjømannsforeningen prøvde å plassere den på statelig grunn, protesterte Unionen. De mente at sjøfolkene ikke burde være avhengig av veldedighet og at oppsettingen av en minebøsse ville være en dårlig politikk for å hjelpe dem.⁶⁹ Koren viser at avslaget på minebøssen i

---

⁶⁵ Koren 2020: 142

⁶⁶ Tromsø Stiftstien «Tromsø.» 18. mai 1920: 2

⁶⁷ Koren 2020: 138

⁶⁸ Rasmussen 1921: 72

⁶⁹ Koren 2020: 148

hovedstaden kan forstås som at sjøfolket under første verdenskrig ikke var sentrale i nasjonens grunnfortelling.⁷⁰ De minnesmerket skulle hedre reagerte med avsky og sinne. En kombinasjon av at både kommunen og unionen mislikte utseende og funksjonen til minebøssen gjorde at den aldri ble plassert sentralt i hovedstaden.

4.4.1 Minebøssen i Trondheim

Minebøssen i Trondheim ble avduket den 29. august i 1920 i Lusparken. Den hadde kommet til på initiativ av skipstilsynsmannen Ragnar Wisløff.⁷¹ Wisløff fremmet dette forslaget for Trondhjems sjømandsforening som satte ned en komité for å få dette realisert.⁷² Bøssen var en engelsk hornmine som hadde blitt desarmert av marinens minevesen. Under avdukingen var det taler fra sentrale personer som marinekaptein Klingenberg og en journalist ved navn Carlsen. Talene kunne ligne de store 17.mai talene som sjømannsstanden mistenkte som botsøvelser for den dårlige samvittigheten. Carlsen sin tale virker å kunne forstås som en botsøvelse: «Deres mod og offervilje i krigens aar vil for alle tider staa som et lysende eksempel for os landkrabber. Mens vi sat lunt hjemme i Norge, forlot de hjem, familie og fædreland, mange av dem for stedse.»⁷³ Det viser til den passive følelsen mange på fastlandet kunne føle på når skipsfarten fortsatte tross den brutale krigen til sjøs. Carlsen sin tale er også et bevis på at første verdenskrig ikke var til stedet i det kollektive minnet i samfunnslagene utenom sjøfolket.

Figur 3. Avsløringen av Minebøssen, 1920, (<https://digitaltmuseum.no/011022832551/bilde>)

CC BY-NC-SA 4.0.

⁷⁰ Koren 2020: 150

⁷¹ Trondhjems Folkeblad «50 aar» 26. aug. 1924: 2

⁷² Dagsposten «Da minebøssen blev avsløret igaar» 30. aug. 1920: 2

⁷³ Dagsposten «Da minebøssen blev avsløret igaar» 30. aug. 1920: 2

Var aldershjemmet noe som sjømannsstanden ønsket etter krigen? Den gjennomgående tanken hos veldig mange etter første verdenskrig var å bruke pengene på sosiale tiltak og velferdsordninger enn å bruke de på store monumenter.⁷⁴ Dermed var det bra for sjømennene at aldershjemmet ble realisert, slik at «den trødnenske sjømand vil kunne se sin alderdom trygget.»⁷⁵ Når dette gamlehjemmet ble materialisert og sjømennene etter hvert opptok leilighetene ble det mindre som ble samlet inn fra minebøssen. Innsamlingen sitt høydepunkt ser ut til å ha vært under avdukingen hvor 1 756 kroner «deriblant en tysk mark og en syd-amerikansk mynt» kom inn.⁷⁶ Og i løpet av to og en halv måned hadde den samlet inn 4 571,98 kroner.⁷⁷ Etter dette ble bidragene betraktelig mindre. Tapene på sjøen og jobbetiden hjemme var fortsatt sterkt i minnet når bøssen ble avslørt og månedene som fulgte. I tiden mellom 1922 og 1928 var det et ustabil økonomisk klima. Dette gjorde at store deler av befolkningen hadde vanskeligheter for å bruke penger på veldedighet. Det er også vist til at det var flere veldedige formål i byen på dette tidspunktet som drev med «utlodning».⁷⁸ Grunnet økonomisk ustabilitet og veldedighets konkurranse minsket bidragene på minebøssen.

I løpet av fem år hadde den samlet inn 7950 kr, det vil si 2 428 kr etter 1920. Etter dette går beløpene ned, hvor det i løpet av tidsrommet 1925 til 1928 hadde kommet inn 1 050 kr. I perioden fra 1920 til 1928 gikk verdien på pengene ned med 42%.⁷⁹ Dermed kostet aldershjemmet mer å få på plass. Allerede i november 1920 var det stor tro på å begynne arbeidet med å bygge aldershjemmet. Fondet til aldershjemmet trengte bare 20 000 kr.⁸⁰ Denne troen ble sterkt påvirket av de 200 000 kronene som kom fra kullfraktoverskuddet. Hvorfor tok det da så lang tid å bygge aldershjemmet? Det skulle ta fem år fra fondet manglet 20 000 kr til første grunnstein kom på plass i november 1926. Fra 1923 ble pengene som kom på minebøssen spart i et driftsfond som skulle dekke kostnadene knyttet til gratis bo for sjømennene.⁸¹ I *Dagsposten* ble det notert at det kom reduserte mengder mynt på minebøssen, og ved tømningene forsøkt det å minne publikum på dens funksjon.

---

⁷⁴ Koren 2020: 176

⁷⁵ Trondhjem Folketidende «Husk minebøssen!» 15. nov. 1920: 2

⁷⁶ Dagsposten «Da minebøssen blev avsløret igaar» 30. aug. 1920: 2

⁷⁷ Trondhjem Folketidende «Husk minebøssen!» 15. nov. 1920: 2

⁷⁸ Dagsposten «Gamlehjem for sjøfolk» 19. nov. 1920: 3

⁷⁹ Norges Banks priskalkulator

⁸⁰ Dagsposten «Gamlehjem for sjøfolk» 19. nov. 1920: 3

⁸¹ Dagsposten «Minebøssen tømt igår» 23. mars 1923: 4

De økonomiske midlene som kom til ved slike bøsser og private initiativ som Sjømannsfondet var virkelig til hjelp grunnet mangelen på velferdsytelser for sjøfolket.⁸² Det ble viktig for sjømennene å få økonomisk hjelp og en trygghet i aldershjemmet når arbeidsledigheten steg. Etter andre verdenskrig var trygdeordninger mer systematisk på plass for sjøfolket som gjorde at det ikke var like viktig. Minebøssen fikk stor oppmerksomhet når den med et folkehav ble avduket i 1920, etter det avtar bidragene og oppmerksomheten. Innsamlingsmengden til de andre bøssene rundt om i Norge avtok også sterkt når det ble hardere økonomiske tider igjen. For den normale nordmann kunne mellomkrigstidens nye utfordringer gjøre at å støtte sjøfolket økonomisk ble vanskeligere. Koren viser at det norske folk virker å ha glemte veldedigheten ettersom nedgangskonjunkturen fulgte med i mellomkrigstiden kom.⁸³

Figur 4. Tollboden med Minebøssen på Brattøra, ca. 1970-tallet.

(https://flickr.com/photos/trondheim_byarkiv/13287545213/in/photolist-mfamMV-mfb9g8)

CC BY 2.0

4.4.2 Aldershjemmet for sjøfolket i Trondheim

Det var journalist Carlsen, som talte ved avdukingen av minebøssen, som først ytret ideen om et slikt aldershjem for sjøfolk. Allerede i 1909, før utbruddet av krigen, fremmet Carlsen tanken i *Dagsposten* om å lage et aldershjem for sjøfolk i Trondheim.⁸⁴ Ikke før i 1917 ble dette gjort noe med når et møte formet en Gamlehjemskomite. Her møtte allerede nevnte

---

⁸² Koren 2020: 102

⁸³ Koren 2020: 153

⁸⁴ Trondhjems Adresseavis «Gamlehjemmet for sjøfolk på Lade» 1. nov. 1926: 2

Carlsen med marinekaptein Klingenberg og Ragnar Wisløff samt flere sentrale innen forretninger og sjøfart i Trondheim. Tanken om et aldershjem ble støttet lokalt og nasjonalt. Flere private og offentlige aktører ga økonomiske midler for å realisere denne tanken. Den største bidragsyteren var det engelske kullfraktoverskuddet. Hele overskuddet var på 25 millioner kroner, hvor England ønsket at omkring 2 millioner skulle avsettes til sjømannsstanden.⁸⁵ Pengene til sjømannsformål gikk så opp til 4,5 millioner etter både kullkomitéens forslag og Stortingets bidrag til Sjømannsfondet. Overskuddets vokter og leder for kullkomiteen var tidligere sjøfartsdirektør Harald Pedersen, som var velvillig til å følge opp britenes krav om å bruke det på sjøfolket. Og Carlsen sa i innvielsen av aldershjemmet at det var «tvilsomt om vi hadde fått de 200,000 kroner av stortinget» uten Pedersens innsats.⁸⁶ Aldershjemmet ble ferdigstilt og innviet august 1928 med plass til 50 personer.⁸⁷ Kullfraktoverskuddet var til stor hjelp for å få realisert et aldershjem for sjøfolk i Trondheim, samt andre formål som Minnehallen og for arbeidsledige sjøfolk.

Figur 5. Aldershjemmet på Lade i Trondheim, 2021 Magnus Ryen

Mye tyder på at aldershjemmet ikke ville kommet til så tidlig, og muligens ikke i det hele tatt uten den økonomiske hjelpen fra kullfraktoverskuddet. Minebøssen hadde som formål å samle inn penger til dette aldershjemmet. Frem til innvielsen av aldershjemmet i 1928 hadde bøssen samlet inn omkring 9000 kroner fra sent august 1920.⁸⁸ Aldershjemmets kostnad etter

---

⁸⁵ Koren 2020: 107

⁸⁶ Arbeider-Avisa «Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags» 30. aug. 1928: 5

⁸⁷ Arbeider-Avisa «Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags» 30. aug. 1928: 2

⁸⁸ Arbeider-Avisa «Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags» 30. aug. 1928: 2

bebyggelse, grunnarbeidet med vei og vann samt planering, ble på 450,000 kroner.⁸⁹ Her ser en hvilken økonomisk betydning bøssen hadde for det ferdigstilte aldershjemmet. Bøssens innsamlede midler innen 1928 var 0,2% av aldershjemmets totale kostnad. Noe som viser hvor mye innbyggere i Trondheim kunne bidra økonomisk eller brydde seg om et slikt prosjekt. Denne perioden ble preget av økonomisk ustabilitet, hvor under paripolitikken prøvde Norge å få kronen tilbake til gullstandarden. Carlsen anerkjente de harde tidenes påvirkning på minebøssen. «De daarlige tider ser ut til ogsaa at skulle øve indflydelse paa bidragene til minebøssen.»⁹⁰ En annen forklaring på at bidragene avtok var avstanden i tid og rom. De færreste hadde sett krigshandlinger på nært hold, og en stor andel var selverklærte landkrabber, som Carlsen i talen under innvielsen av minebøssen. Som vist til tidligere har også plasseringen av et minnesmerke i forbindelse med sjøen bydd på vanskeligheter når det ikke finnes et fysisk sted for minnet. Tiden ga også mulighet for at oppmerksomheten rundt formålet til minebøssen visnet. Desto større avstand fra krigsårene, desto mindre oppmerksomhet og mindre økonomisk støtte.

Innvielsen av aldershjemmet i 1928 viser at ti år etter ønsket en å hedre sjøfolkets innsats. Kong Håkon var til stede og holdt tale for folkemengden.

De to ord hjem og hvile hører sammen. En sjømann må ofte savne hjemmet. Han gjør alt han kan for å få sin lugar så hyggelig som mulig, men en lugar kan aldri bli et hjem. Det er godt at vi kan få slike hjem, hvor gamle sjøfolk kan tilb[r]inge sin livskveld. Sjømennene er dessverre ikke alltid blitt møtt med den forståelse som de burde, men under krigen lærte mange å sette pris på sjøfolkene og deres innsats for land og folk.⁹¹

4.4.3 Var minebøssen en ansvarsfraskrivelse?

Bøssens formål var at den normale innbygger kunne slippe på mynter for sjøfolk. Det var ikke den normale innbygger som følte på en dårlig samvittighet i forhold til sjøfolket. Mange i rederstanden tjente store summer under første verdenskrig, og derfor var de utpekt som ansvarsfulle ovenfor sjøfolket. Koren gjengir en karikatur fra Hvepsen i 1917 hvor en

---

⁸⁹ Arbeider-Avisa «Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags» 30. aug. 1928: 5

⁹⁰ Dagsposten «Trondhjem 22. decbr.» 22. des. 1923: 4

⁹¹ Arbeider-Avisa «Sjømenns aldershjem innvielse» 30. aug. 1928: 5

sigarrøykene skipsreder løftes av sjømenn.⁹² Karikaturen viser til en allerede dominerende minneknagg spesielt hos sjøfolket. Var bøsseen noe rederne satte i stand med en dårlig samvittighet for så å vike for det ansvaret de hadde for sjøfolket? Ble bøsseen en ansvarsfraskrivelse fra rederne til resten av samfunnet? Som vist til tidligere var det ikke minebøsseen men de private bidragene som var den største bidragsyteren til aldershjemmet. De større bidragene kom blant annet fra Nordenfjelske dampskibsselskap, Rederforbundet og andre forbund innen rederivirket.⁹³ Bidragene er et klart tegn på at rederstanden støttet opp økonomisk, og at de ville gi tilbake. Selv om oppsettelse av minebøsseen kan ses på som en form for ansvarsfraskrivelse, viste rederstanden seg villig til å støtte formålet. Minebøsseen bør heller ses på som et forsøk på å tjene på den solidariteten som kom fra de i samme samfunnslag som sjøfolket etter krigen. På den ene siden følte de fra samme samfunnslag en stolthet over krigsinnsatsen og motet som sjøfolket viste ved å beskytte nasjonen. På den andre siden derimot, delte ikke de en dårlig samvittighet for å ta ansvar for sjøfolket samtidig påvirket de dårlige økonomiske kårene sterkt. Utenom de første månedene til minebøsseen, var det ikke mulig å mobilisere stor økonomisk støtte fra denne delen av samfunnet.

Flere aviser tok parti med de som uttrykte nag og bitterhet for at redere tjente på den risikofylte havfarten sjøfolket ble utsatt for, og mente at det var disse som burde hjelpe til økonomisk. Før minebøsseen ble realisert skrev *Trondhjems Adresseavis* om å støtte formålet med vise at «de mange som har tjent gode penge paa skibsfarten har her en anledning til at vise erkjendtlighet, som vi skulde tro ikke vil bli ubenyttet.»⁹⁴ Mistilliten til skipsrederne vises tydelig her. Avisen ønsket at det var rederne som skulle gi pengene de tjente under krigen på minebøsseen. Det kommer også frem her at det var skipsrederne som var forstått som ansvarlig for sjøfolket. Minebøsseen kunne derfor virke som en ansvarsfraskrivelse fra skipsredere til hele befolkningen. Skipsrederstanden støttet derimot opp med private bidrag, men dette var tidspunktet ikke kjent for alle. Minebøsseen ble på en side en ansvarsfraskrivelse ved at skipsrederne ønsket å tjene på den solidariteten mange følte med sjøfolk. På den andre siden ga mange rederbedrifter støtte utenom minebøsseen. Et nyansert bilde av minebøsseen viser at skipsredere ikke ville være alene økonomisk ansvarlig for sjøfolket.

---

⁹² Koren 2020: 156

⁹³ Arbeider-Avisa «Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags» 30. aug. 1928: 2

⁹⁴ Trondhjems Adresseavis «Gamlehjem for sjøfolk» 15. mai 1918: 3

4.4.4 Fasene: Fra folkehavet til rusten

Fra forslaget kom frem, til vår tid har minebøssen i Trondheim blitt flyttet, pengeinnsamlingen blitt stanset, utsatt for hærverk og glemt i den forstand at den begynte å ruste. Derfor vil det virke nyttig å dele inn minebøssens tid i faser, for å systematisere synet av den og vise tydeligere til tendensene i innsamlingen. Summene begynte å gå nedover fra 1922 og utover. Her er økonomisk ustabilitet og avstand i tid og rom forklaringer. Det ble også sagt at de fra 1923 og utover overførte pengene fra bøssen til et driftsfond, som viste til at det meste av innsamlingens formål var nå tjent. Om en ser videre på hvordan bøssen har blitt behandlet finner en former for vandalisme fra tidlig av. Det ble notert hærverk allerede i 1921 hvor noen hadde helt på tjære.⁹⁵ I 1924 var det forsøkt på innbrudd i bøssen.⁹⁶ Etter den ble flyttet ned til tollboden ble det funnet ølflasker og knapper.⁹⁷ Minebøssen var i mellomkrigstiden objekt for heder og vandalisering. To motpoler som viser at minnet om første verdenskrig ikke var homogent utviklet.

Denne faseinndelingen vil prøve å dele inn den økonomiske støtten på bøssen og den falmende oppmerksomheten. Den første fasen starter ved fra avdukingen august 1920 til driftsfondets opprettelse i 1923. På den ene siden inneholdt denne fasen av stor veldedighet fra Trondheims innbyggere og generelt stor begeistring for sjømennenes krigsinnsats. Det var i dette tidsrommet det kom størst bidrag på minebøssen. På den andre siden finner en former for vandalisme hvor spesielt tjære hendelsen kan ha vært et uttrykk for avsky. Vandalismen kan vise til at synet på minnesmerke ikke var positivt for alle. Den store begeistringen var meget synlig under avdukingen. Med mange bidrag var det en stor del som ville hedre de som mistet livet og ta vare på de overlevende. Selv med forekomster av hærverk bør fasen karakteriseres som bøssens storhetstid på grunn av den store oppmerksomheten og innsamlede 4 572 kr i løpet av de tre første månedene.

Det er ikke noe klart skillelinje mellom fasene utenom flyttingene, først ned til Tollboden og så foran Sjøfartsmuseet. Andre fase hos minebøssen går fra driftsfondets opprettelse i 1923 frem til flyttingen av bøssen foran Tollboden på starten av 1950-tallet. Under denne fasen tok bøssen ferden fra Lusparken til Tollboden som ligger ved dagens Rockheim og Pirbadet. Under 1920-årene minnes det til stadighet i *Dagsposten*, mest sannsynlig av journalist

---

⁹⁵ Dagsposten «Trondhjem 18.november» 18. nov. 1921: 4

⁹⁶ Arbeider-Avisa «Byen» 1. sept. 1924: 4

⁹⁷ Moen & Henriksen 1989: 54

Carlsen, om å huske på minebøssen og ære den. I denne fasen krymper innsamling til en minimal sum samtidig blir det begått lite respektfulle påfunn. I juli 1949 ble den tømt for første gang siden 1933 med 1400kr på 16 år. Det blir bestemt at den bør flyttes til Tollboden «[...] da det viser seg at den ikke får stå i fred [i Lusparken]»⁹⁸ Minnet etter sjøfolket blir dermed flyttet ned til kaia, nærmere sjøen, på et mindre sentralt sted. Minnet eksisterer ved møter med fysiske objekter, som Jan Assmann forklarte. Omplasseringen av minebøssen gjorde at den mistet noe av funksjonen som fortidsvitne til nåtidsmenneskene. Det fysiske minnet fra første verdenskrig ble også pusset opp av elever fra sjøguttskolen på Persaunet, i 1964 med en ny grønnfarge.⁹⁹ Den ble dessverre ikke glemt av innbruddstyver, som påsken 1970 tømte den for penger, mye var det nok ikke for den var da nylig tømt.¹⁰⁰ I denne fasen falmer oppmerksomheten rundt minebøssen,

Siste fase varer fra flyttingen tilbake til museet i 1976 og frem til i dag. Her fungerer minebøssen som bare et minnesmerke. Den blir stadfestet på plassen foran sjøfartsmuseet hvor også krigsseilerplassen er. Minebøssen ble nå satt i en kanonisering av det kollektive minnet fra begge krigene. Historien om krigsseilerne og sjøfolket er derimot dominert av andre verdenskrig. Samtidig viser denne fasen at minnesmerke går over i et mer glemt stadiet. Mangel på restaurering på 2000-tallet nevnes nærmere senere, men kan her brukes som bevis for at minebøssen blir glemt. En kan trekke slutninger fra innsamlingen av penger at minebøssens storhetstid var tidlig, og da spesielt avsløringen. Ut ifra behandlingen av bøssen var det tidlig kommet former for hærverk og tegn til lite respekt for bøssen hos enkelte i byen. Mot vår egen tid har oppmerksomheten noe rustnet, og da bokstavelig talt.

4.4.5 Neglisjering

Å fysisk stadfeste en nasjonal kanon, for å bruke Aleida Assmans begrep, betyr at minne går over i et kulturelt minne. Minebøssen ble fullt og helt bare et minnesmerke når den ble plombert. Bøssen var materialisert i det som var den store skrekken for både sjøfolk og fastlandsfolk. Minen, den usynlige undervannsfaren, trengte ikke være lagd av en fiende før den kunne ødelegge et skip og ta med seg mannskapet til havbunnen. England hadde lagd et minefelt utenfor vestlandskysten hvor mange skip gikk ned og flere omkom under og etter

---

⁹⁸ Nidaros «1400kr på minebøssen» 11. juli 1949: 3

⁹⁹ Adresseavisen «Minebøssen på Brattøra pusses opp» 2. juli 1964: 7

¹⁰⁰ Adresseavisen «32 innbryddstyverier i Trondheim i påsken» 31. mars 1970: 20

første krigen. Etter de mange minebøssene langs kysten hadde samlet inn penger til hvert sitt formål og trygdeordningene kom på plass, ble de mer aktivt glemt. I 2006 hadde minen i Trondheim rustet av malingen. Den eldre krigsseileren Egil M. Berg mente dette var en skam, spesielt når «resten av Krigsseilerplassen og selv Sjøfartsmuseet er jo satt i stand og pusset opp».¹⁰¹ Dette kan ses på som et eksempel av aktiv glemsel og neglisjering. Spesielt med tanke på at alt annet rundt bøssen ble pusset opp. Den rustet grunnet uvisshet om hvem som var ansvarlig for vedlikeholdet av minebøssen.

Trondheims minebøsse var ikke den eneste som led av innbrudd og hærverk. Minebøssen i Kristiansand ble utsatt for tyveri av et årsverk av veldedige penger.¹⁰² Minebøssen i Tromsø var nok mer utsatt for en ulykke enn aktiv glemsel, men den trengs fortsatt å nevnes. For en mars dag i 2007 ble den «sterkt skadet av en hjullaster under snørydding».¹⁰³ Denne hendelsen tas med her fordi plasseringen av minebøssen ikke lenger var så viktig at snøryddingen ikke viste hensyn til stedet og minnesmerket. Hærverk av minnesmerke betyr ikke at hele samfunnet sitter med slike syn. Eksempelvis ser en hakekorshærverk på 22-juli minnesmerket i Tønsberg som syn fra to gutter og ikke nødvendigvis hele Norges befolkning.¹⁰⁴ Det viser at minnesmerker kan fremprovosere hærverk.

Figur 6. Kjøpmannsgata, 1930-tallet

(<https://ntnu.tind.io/record/96845#?c=0&m=0&s=0&cv=0&r=0&xywh=-1645%2C-207%2C11510%2C5948>) CC BY-SA 4.0

¹⁰¹ Byavisen «En skam for museet» 8. aug. 2006

¹⁰² Adresseavisen «Gement tyveri – minebøssen i Kristiansand plyndret» 1. apr. 1955: 14

¹⁰³ iTromsø «Minebøssen i Kirkeparken» 27. juli 2011: 20

¹⁰⁴ Ellefsen et an. «To menn i 20-årene pågrepet etter hakekors-hærverk på 22. juli-minnesmerke» 22. juli 2019

5 Var det passende å dø for landet?

Var det «sweet and fitting to die for ones country», for et sjøfolk som ikke aktivt var i krigstjeneste? Ifølge talene etter freden virker det slik. De høyere i samfunnet så sin oppgave å hedre sjøfolket, med Carlsen i spissen. Sjøfolket selv var derimot skeptiske til slike offentlig «17.mai-taler» uten å bli anerkjent økonomisk. Etter første verdenskrig seilte Norge på en nasjonalistisk bølge som førte med seg minebøsser og en Minnehall. Reaksjonene rundt utseende og plassering, spesielt i hovedstaden, speilet det spente forholdet mellom sjøfolket og skipsrederne. Skipsrederne ble for mange sett på som ansvarlige for å ta vare på sjøfolket. Det gjelder særlig når sjøfolket ikke hadde sikre velferdsordninger. Elisabeth Solvang Koren sin tittel *Hedret og Glemt* er treffende for hvordan sjøfolket ble behandlet etter første verdenskrig, noe denne oppgaven underbygger.

Minnet av sjøfolkets innsatts under første verdenskrig har vært fokuset for denne oppgaven. Dette minnet ble ikke fanget opp i det kollektive minnet, og måtte vike for minnet fra andre verdenskrig. Hovedsakelig er grunnen til dette forskjellen på hvordan krigene påvirket nordmenn. Sjøfolket var det eneste samfunnslaget som virkelig fikk kjenne krigen på kroppen. De ble hedret ved oppsettingen av Minnehallen, hvor relieffplatene viste en takknemmelighet. Minnesmerker sin funksjon er å nedfelle en historie og å vise hva fremtiden skal huske. Forskningen på minnet og minnesmerker er et felt som er i stadig utvikling. Denne oppgaven har med bruk av minneteori belyst hvordan minnet etter norske sjøfolk har utviklet seg samt vist hvorfor det ikke var sterkere.

Litteraturliste:

Primærlitteratur:

- Adresseavisen (1955, 1. april) Gement tyveri – minebøssen i Kristiansand plyndret
- Adresseavisen (1964, 2. juli) Minebøssen på Brattøra pusses opp
- Adresseavisen (1970, 31. mars) 32 innbrudstyverier i Trondheim i påsken
- Arbeider-Avisa (1924, 1. september) Byen
- Arbeider-Avisa (1928, 30. august) Innvielsen av sjømenns Aldershjem imiddags
- Byavisen (2006, 8 august) En skam for museet
- Dagsposten (1920, 30. august) Da minebøssen blev avsløret igaar
- Dagsposten (1920, 19. november) Gamlehjem for sjøfolk
- Dagsposten (1921, 18. november) Trondhjem 18. november
- Dagsposten (1923, 23. mars) Minebøssen ble tømt igår
- Dagsposten (1923, 22. desember) Trondhjem 22. decbr.
- iTromsø (2011, 27. juli) Minebøssen i Kirkeparken
- Nidaros (1949, 11. juli) 1400kr på minebøssen
- Norges Handels og Sjøfartstidene (1918, 22. november) Vor handelsflaates tap under verdenskrigen.
- NOS VII. 75 Sjømannsforsikringen for året 1920. Det Statistiske Centralbyrå, Kristiania.
- Tromsø Stiftstiene (1920, 18. mai) Tromsø
- Trondhjems Adresseavis (1918, 15. mai) Gamlehjem for sjøfolk
- Trondhjems Adresseavis (1926, 1. november) Gamlehjemmet for sjøfolk på Lade
- Trondhjems Folkeblad (1924, 26. august) 50 aar
- Trondhjems Folketiende (1920, 15. november) Husk minebøssen!

Sekundærlitteratur:

- Assmann, A. (2008). Canon and Archive. I A. Erll & A. Nünning (Red.), *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook* (s.97-108) Walter de Gruyter, Berlin
- Assmann, J. (2008) Communicative and Cultural Memory. I A. Erll & A. Nünning (Red.), *Cultural memory studies: an international and interdisciplinary handbook* (s. 109-118) Walter de Gruyter, Berlin

- Becker, A. (1993) From Death to Memory: The National Ossuaries in France after the Great War. *History and Memory*, 5(2), 32-49. Hentet 21.april 2021.
<https://www.jstor.org/stable/25618651>
- Berg, R. (1995) *Norsk unrikspolitisk historie: Bd. 2. Norge på egen hand 1905-1920*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Berghahn, V. R. (2014) *Origins*. I J. M. Winter (Red.), *The Cambridge History of the First World War* (Vol. I, s. 16-38) Cambridge University Press, Cambridge
- Brochmann, D. (1928) *Med norsk skib i verdenskrigen*. Lie & co., Oslo
- Ellefsen, V. U., Espeseth, D. S. T., Turnage, V. & Ravndal, D. (2019, 22. juli) To menn i 20-årene pågrepet etter hakekors-hærverk på 22. juli-minnesmerke. *NRK Vestfold og Telemark* <https://www.nrk.no/vestfoldogtelemark/to-menn-i-20-arene-pagrepet-etter-hakekors-haerverk-pa-22.-juli-minnesmerke-1.14633744>
- Eriksen, A. (1999) *Historie, minne og myte*. Pax Forlag A/S, Oslo
- Fuglum, P. (1995) *Norges Historie: Bd. 12. Norge i støpeskjeen: 1884-1920* (3.utg) J. W. Cappelen, Oslo
- Hellerud S. V. (2014) *Siste nytt fra vestfronten: en reise i sporene etter første verdenskrig*. Spartacus, Oslo
- Horne, J. (2014) *Atrocities and war crimes*. I J. M. Winter (Red.), *The Cambridge History of the First World War* (Vol. I, s. 561-584) Cambridge University Press, Cambridge
- Keilhau, W. (1927) *Norge og Verdenskrigen*. Red. Shotwell. Aschehoug, Oslo
- Kennedy, P. (2014) *The war at sea*. I J. M. Winter (Red.), *The Cambridge History of the First World War* (Vol. I, s. 321-348) Cambridge University Press, Cambridge
- Koren, E. S. (2020) *Hedret og glemt*. Fagbokforlaget, Bergen
- Minnehallen (2021, 26. april) *Minnehallens historie*. Minnehallen.no
<https://minnehallen.no/om-minnehallen/>
- Moen, U. & Henriksen, J. O. (1989) *Trondhjemske streker: Trondheimsmotiver i utvalg*. Adresseavisas forlag, Trondheim
- Mosse, G. L. (1986) Two World Wars and the Myth of the War Experience. *Journal of Contemporary History*, 21(4) 491-513 Hentet 22. April.
<https://www.jstor.org/stable/260583>
- Nora, P. (1989) Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, (26), 7-24 <https://www.jstor.org/stable/2928520>
- Rasmussen, R. (1921): *Christiania sjømandsforening gjennom 75 aar: 1846-1921*. Norges handels og sjøfartstidenes trykkeri, Kristiania.

- Riste, O. (1965) *The neutral ally: Norway's relations with belligerent powers in the first world war*. Universitetsforlaget, Oslo
- Stugu, O. S. (2008) *Historie i bruk* (2. utg) Det Norske Samlaget, Oslo
- Stugu, O. S. (2021) *Den andre verdenskrigen i norsk etterkrigsminne* Det Norske samlaget, Oslo
- Vogt, P. (1938) *Jerntid og jobbetid: en skildring av Norge under verdenskrigen*. Johan Grundt Tanum, Oslo
- Winter, J. M. (1995) *Sites of memory, sites of mourning: The Great War in European cultural history*. Cambridge University Press, Cambridge
- Winter, J. M. (2000) Shell-shock and the Cultural History of the Great War. *Journal of Contemporary History*, 35(1), 7-11. Hentet April 30, 2021.
<https://www.jstor.org/stable/261177>
- Winter, J. M. (2014) *General Introduction*. I J. M. Winter (Red.), *The Cambridge History of the First World War* (Vol. I, s. 1-10) Cambridge University Pres, Cambridge
- Yale Law School (u.å.) *Laws of War: Rights and Duties of Neutral Powers and Persons in Case of War on Land (Hague V); October 18, 1907*. The Avalon Project. Hentet 4 mai 2021 fra https://avalon.law.yale.edu/20th_century/hague05.asp

Bildeliste:

Figur 1: Magnus Ryen

Figur 2: Horace Nicholls, Wikipedia Commons

Figur 3: Sverresborg Trøndelag Folkemuseum, FTT.TSM.0434

Figur 4: Trondheim Byarkiv, hentet fra Flickr

Figur 5: Magnus Ryen

Figur 6: NTNU Tind, UBT-TO-070073_01

